HET KINDCENTRUM:

integraal en inclusief!

Frank Studulski

uitgeverij
SWP

SARDES

Het kindcentrum: integraal en inclusief!
Frank Studulski

ISBN 978 90 8560 486 0
NUR 844
THEMA YPJJ3

Eerste druk 2023 verschenen onder ISBN 978 90 8560 260 6
Tweede herziene druk 2026

© 2026 Uitgeverij SWP Amsterdam
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.
All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

	Voorwoord bij de tweede druk	7
	Inleiding	9
	Portret Kindcentrum De Kroevendonk in Roosendaal	26
1	Inclusieve pedagogiek	35
2	Inclusieve kinderopvang & naschoolse activiteiten	49
3	Samenwerking met gespecialiseerd onderwijs en jeugdhulp	67
	Portret Kindcentrum De Vindplaats: opvang, onderwijs, extra ondersteuning én zorg in een superdiverse wijk	82
4	Inclusie als complexe beleidsopgave	95
5	Aan de slag met een inclusief kindcentrum	111
6	Executieve functies in het kindcentrum	141
7	Een gebouw voor een inclusief kindcentrum	151
	Slotbeschouwing	163
	Literatuur	169

Voorwoord bij de tweede druk

In 2023 verscheen de eerste druk van dit boek. Die versie was verkennend geschreven. Inmiddels hebben samenwerkingsverbanden en schoolbesturen inclusie verwerkt in hun ondersteuningsplannen en strategische plannen. We zijn op het moment gekomen dat kindcentra ermee aan de slag gaan.

In deze tweede druk zijn nieuwe ervaringen en inzichten verwerkt en de teksten zijn geactualiseerd. Om te beginnen is de titel een beetje gewijzigd. Er staat geen vraagteken meer achter de titel. Soms zijn teksten ingrijpend veranderd, want de ontwikkeling van inclusie ontvouwt zich sneller dan verwacht. Het aparte hoofdstuk over school en omgeving is verdwenen en geïntegreerd. Daarnaast is het begrip IKC overal vervangen door kindcentra. Daarmee sluit ik me aan bij de voorkeur van de VNK.

Inleiding

Sinds een paar jaar staat de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs op de agenda. In de regel kiest het onderwijs heel voorzichtig eigen woorden voor deze ontwikkeling. Varianten die we tegenkomen zijn bijvoorbeeld:

- inclusief onderwijs
- inclusiev*er* onderwijs
- *naar* inclusief onderwijs
- de passende ontwikkeling en inclusieve opvang en onderwijs
- een meer integratieve ondersteuningsstructuur
- beter passend en meer inclusief onderwijs
- inclusie
- 'inclusiveren'

De keuze van de juiste termen ligt soms heel gevoelig.

De afgelopen jaren is het begrip inclusie of inclusief onderwijs actueler geworden. In een 'inclusief onderwijssysteem gaan jongeren met en zonder een extra onderwijsondersteuning samen naar school. Dit vraagt onder meer om een betere verbinding en samenwerking tussen onderwijs en zorg. Zodat expertise vanuit zorg en jeugdhulp in de school beschikbaar is, waarbij de ontwikkeling van het kind centraal staat. Want hoe mooi is het als elke jongere dichtbij, met de kinderen uit de buurt, naar de school van zijn keuze kan en er veel minder jongeren uren in een taxibusje hoeven om naar school te gaan.' (OCW, 17 maart 2023)

Dit boek gaat over de vraag wat inclusie betekent voor het kindcentrum, waarin de school en de kinderopvang samenwerken. Het kindcentrum is bij uitstek een omgeving voor inclusie, omdat het kindcentrum er is voor kinderen van nul tot twaalf jaar; er zijn verschillende professionals in het gebouw en er zijn wellicht ook meer mogelijkheden om te schakelen met groepen. Voor het kindcentrum biedt dit ook een uitdaging, omdat opvang en onderwijs een verschillende beleidsgeschiedenis hebben voor kinderen met ondersteuningsbehoeften.

PACT-proeftuinen

Een van de voorlopers vanuit het perspectief van inclusie waren de PACT-proeftuinen (2015-2017). Het zijn kindvoorzieningen waar kinderopvang, basisonderwijs en vaak ook jeugdzorg samenwerken en waar lerende en samenwerkende professionals in teamverband werken aan een inclusieve speelleeromgeving voor jonge kinderen (0-6 jaar). De ambitie was dat alle kinderen de kans krijgen om mee te doen en te leren, ongeacht de herkomst, mogelijkheden en beperkingen. Er waren acht proeftuinen: kindcentrum De Avonturijn (Middelburg), Vensterschool Koorenspoor (Groningen), brede school Cedercampus (Hoorn), kindcentrum Laterna Magica (Amsterdam), Sterrenschool (Apeldoorn), het Talent (Lent) en de gemeenten Eersel en Almere.

Een inclusieve speelleeromgeving vraagt van professionals dat zij in de dagelijkse omgeving – de gewone basisvoorziening waarin kinderen opgroeien, opgevoed en onderwezen worden – kunnen differentiëren en personaliseren al naar gelang de ontwikkelbehoefte van het kind. Om inclusief te kunnen werken is onderlinge professionele samenwerking heel belangrijk, maar het vraagt om een doorbraak, een systeemverandering. Het vraagt verschillende verbindingen, namelijk: 1) tussen sectoren onderwijs, opvang en zorg, 2) tussen denken en doen, 3) tussen beleidsdossiers van passend onderwijs, jeugdzorg, de kwaliteit van onderwijs en opvang en 4) tussen verschillende geldstromen (om bestuurlijke belemmeringen weg te nemen). Uit de proeftuinen bleek onder meer dat er niet één model is voor deze samenwerking (Balledux et al., 2018; Doornenbal, 2018).

'Het kind centraal' betekent voor het kindcentrum vaak dat men belemmeringen in de overgangen wil wegnemen. De doorgaande lijn is een belangrijk uitgangspunt in het kindcentrum.
Maar het kind centraal kan ook betekenen: beter kijken naar de ondersteuningsbehoeften binnen de context waarin het kind opgroeit en zich ontwikkelt. In 2010 (p. 114) schreef Hans Schuman al dat 'brede scholen wellicht een aantal basisingrediënten voor het realiseren van een meer inclusieve onderwijspraktijk (bieden). Een combinatie van het gedachtegoed van de brede school en dat van inclusief onderwijs zou er weleens voor kunnen zorgen dat scholen weer het kloppend hart worden van de lokale gemeenschap, waar ontmoeting, begrip, acceptatie en gedeelde verantwoordelijkheid een plaats krijgen'.

In de beschrijving van de proeftuinen van PACT (Doornenbal et al., 2018) stelt Jeannette Doornenbal dat zij inclusie onlosmakelijk verbonden vond met het kindcentrum. Inmiddels lopen de brede school en het kindcentrum in de praktijk steeds meer door elkaar en is inclusief onderwijs ook geland als een beleidsvoornemen.
Kortom, het begrip inclusief onderwijs is er al een tijdje, maar wat wij ermee gaan doen wordt nu de vraag.

Waar komt inclusief onderwijs vandaan?
De ontwikkeling naar inclusiever onderwijs is een internationale ontwikkeling. Met de ondertekening van de Salamanca-verklaring (1994) heeft Nederland toegezegd dat het vorm zal geven aan inclusiever onderwijs: een onderwijssysteem dat rekening houdt met de diversiteit in unieke interesses, vaardigheden en ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften moeten toegang hebben tot het reguliere onderwijs, welke het kind centraal zet en voorziet in de specifieke ondersteuningsbehoeften.

In 2016 ratificeerde Nederland het VN-verdrag Handicap (2006). De verplichtingen uit het verdrag gelden vanaf die datum voor de Nederlandse overheid: de Rijksoverheid en lokale overheden. Uit artikel 24 van het VN-verdrag Handicap vloeit voort dat Nederland de verplichting heeft om een inclusief onderwijssysteem te realiseren. De overheid heeft de ruimte om dat langs de weg van geleidelijkheid te doen. Maar verdragsstaten moeten wel steeds dichter bij de volledige verwezenlijking van de rechten in het VN-verdrag Handicap komen.
Een internationale omschrijving van inclusief onderwijs is:

> *Het recht van ieder kind op onderwijs in een inclusief onderwijssysteem is onderwijs waar kinderen met én zonder handicap samen leren, werken en spelen* (Verenigde Naties, General Commitment, nr 4).

Op basis van de ratificatie is bij VWS het brede programma *Onbeperkt meedoen!* (2018) ontwikkeld om de implementatie van het verdrag te bevorderen. Ook het onderwijs heeft hierbij een opdracht gekregen. De nota stelt dat mensen met een beperking recht hebben op dezelfde kansen in de samenleving als ieder ander. Met het programma *Onbeperkt meedoen!* werkt het kabinet aan merkbaar minder drempels, waardoor mensen met een beperking kunnen leven zoals ze dat zelf willen. In veel gemeenten wordt daarom een Inclusieagenda

ontwikkeld, met een breed perspectief op diversiteit en deelname aan de samenleving. Dit gaat meer over de vraag: houdt de samenleving (of de gemeente) rekening met iedereen en is er een plek voor iedereen (ongeacht handicap)? In 2026 hebben 207 gemeenten een inclusieagenda (website VNG, 2026).

Wienen (2023) verklaart de ontwikkeling naar inclusief onderwijs niet simpelweg vanuit een verklaring van de Verenigde Naties. Hij ziet het als een reactie op de ontwikkeling van de prestatiemaatschappij, waar de prestaties van het individu – het kind – steeds meer als een persoonlijke verklaringsgrond worden gezien. Het kind wordt verantwoordelijk gemaakt voor het eigen falen en succes. Daaromheen is een medisch-individuele ondersteuningsstructuur ontstaan. Naast expertise spelen beschikbare financiële middelen ook een belangrijke rol in dit medisch-individuele model. De kritiek op het huidige model is dat het eigenlijk sterk is gericht op de gemiddelde leerling. Als leerlingen meer kunnen of ondersteuning nodig hebben, dan moet daar van alles voor geregeld en gearrangeerd worden. Er zijn verschillende signalen die in dat licht geïnterpreteerd kunnen worden, zoals het grote aantal thuiszitters.
Inclusief onderwijs is voor Wienen meer een overgang naar een socialer model van inclusie, waarbij het er niet om draait dat leerlingen zich aanpassen aan het systeem, maar om het creëren van een schoolomgeving waarin verschillen vanzelfsprekend zijn. Onderdelen van dit sociaal model zijn bijvoorbeeld: werken aan goed onderwijs, denken vanuit de groep die oplossingen en betekenis bieden of leren om te gaan met de eigen problematiek, of veranderen door aanpassen van de context.

De Onderwijsraad (2026) laat zien dat het welzijn van kinderen en jongeren behoorlijk onder druk staat in het onderwijs. Met een overtuigende hoeveelheid cijfers wordt betoogd dat het eigenlijk helemaal niet zo goed gaat met een behoorlijke groep kinderen. In een essay dat voor dit advies is geschreven door Bakker (2024) wordt gesproken van de psychopathologisering van de pedagogische cultuur. Dit sluit aan bij het vertoog van Wienen: hij vindt dat het onderwijs te veel onder invloed is komen te staan van de determinering van de psychologie. We weten natuurlijk ook dat de deelname aan jeugdhulp de laatste jaren behoorlijk is gestegen. De Onderwijsraad wijst daarom op drie ontwikkelrichtingen. Zij vindt dat onderwijs zelf iets te betekenen heeft voor het welzijn van jongeren. Het gaat dan om gezien worden, zich uitgedaagd voelen, succeservaringen opdoen en structuur en gemeenschappelijkheid ervaren. Ten tweede kan de school meer ruimte voor zingeving bieden. Dit kan

helpen leerlingen en studenten een eigen positie en weg in het leven te vinden. Ten derde kan het onderwijs ook bescherming bieden.
Bij de oriëntatie op passend onderwijs hebben veel samenwerkingsverbanden en schoolbesturen de afgelopen jaren al studiereizen ondernomen naar landen waar inclusief onderwijs al meer vorm heeft gekregen. In vergelijking met landen als Denemarken, Zweden, Noorwegen, Schotland, Oostenrijk, Italië, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland loopt Nederland achter bij de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs. In andere landen is het normaler dat alle kinderen uit de buurt, met verscheidene achtergronden, beperkingen en talenten, dezelfde reguliere school bezoeken, samen leren en sociale omgang hebben met elkaar. In sommige landen is de geografie daar ook een bepalende factor voor (afstanden, dunbevolktheid). Maar tegelijkertijd is het ook een visie op omgaan met diversiteit. België, Duitsland, Zwitserland en Nederland zijn landen die een gescheiden systeem van speciaal onderwijs hanteren.

Leven met een handicap in de samenleving

De manier waarop gekeken wordt naar de integratie van gehandicapten is in de loop der tijd veranderd. Globaal zijn hierin drie paradigma's te herkennen. Tussen 1900 en 1970 domineerde het defectparadigma, waarin men de gehandicapte als een mens met een defect of beperking ziet. Vanaf de jaren veertig en vijftig ontstaat het ontwikkelingsparadigma: hierin ziet men de gehandicapte als een persoon met mogelijkheden. Zo ontstaan ook woonvoorzieningen voor gehandicapten in woonwijken. In de jaren negentig ontstaat het derde paradigma: het burgerschapsparadigma, dat de gehandicapte ziet als iemand met rechten en plichten. De gehandicapte gaat naar school, werkt en woont en wordt waar nodig ondersteund. Onderliggend is een beeld van een maatschappij waarin men streeft naar integratie en inclusie (Fuchs et al., 2012).

Hoe we naar beperking en gezondheid kijken, is dus ook van belang. In dat licht is ook de ontwikkeling van positieve gezondheidszorg betekenisvol, dat ontstond in navolging van positieve psychologie. Gezondheid is volgens deze definitie: 'het vermogen van de mens om zich aan te passen en een eigen regie te voeren in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven' (Huber, 2014; Huber et al., 2021). Gezondheid wordt niet meer gezien als de af- of aanwezigheid van ziekte. Gezondheid is het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale levensuitdaging om te gaan en zo veel mogelijk eigen regie te voeren. Er wordt gekeken naar de mogelijkheden, wat kun je nog wel, in plaats van belemmeringen, wat kun je niet meer.

Gezondheid is niet langer meer strikt het domein van zorgprofessionals, maar van ons allemaal. Het gaat om het vermogen om met veranderende omstandigheden om te gaan. Positieve gezondheid richt zich op de aandacht voor gezondheidsbevordering en de aandacht voor betekenisvol leven. Bij het bepalen van gezondheid wordt gekeken naar de score op de zes pijlers: dagelijks functioneren, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, lichaamsfuncties en sociaalmaatschappelijk participeren. Sommige gemeenten hebben inmiddels een nota positief gezondheidsbeleid. Natuurlijk is er ook weer kritiek op dit concept, omdat het bijvoorbeeld veel verantwoordelijkheid bij het individu zou leggen (Van der Staa et al., 2017).

Van passend onderwijs naar inclusief onderwijs

De gedachten over inclusie zijn al langer aanwezig in het denken over kinderen met verschillende onderwijsbehoeften. Vóór 1987 werd het aantal verwijzingen naar bijzonder onderwijs niet als problematisch ervaren. Doornbos en Stevens (1987) schreven een rapport over de toenemende deelname aan speciaal onderwijs. Er waren in de jaren tachtig zeer veel verschillende schoolsoorten ontstaan, het totaal aantal kinderen in het bijzonder onderwijs was toen ongeveer honderdduizend en dat was groeiende. Dat bracht ook aanzienlijke kosten met zich mee. Het beleid *Weer samen naar school* (wet WSNS, 1994) richtte zich onder meer op het terugdringen van die aantallen en het beter selecteren. In 2014 volgde daarna een nieuwe beleidsperiode met 'passend onderwijs'. Aan passend onderwijs waren via de wet verschillende doelstellingen verbonden, te weten:

- kostenbeheersing ('budgettaire beheersbaarheid en transparantie');
- vergrote keuzevrijheid van ouders;
- professionalisering op de werkvloer;
- afstemming met het bredere jeugddomein, denk aan jeugdbeleid, aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt, leerplicht, leerlingenvervoer;
- vermindering van bureaucratie; en
- tegengaan van labeling van leerlingen.

Overigens is het terugdringen van thuiszitters ook een doel (Onderwijsraad, 2020).

In de periode 2000-2018 meanderde het aantal kinderen in sbo/so tussen ongeveer honderdduizend en honderdtienduizend leerlingen. In relatieve zin is er wel sprake van een lichte stijging: van 3,8 procent naar 4,3 procent van alle